

تحلیلی از وجوه معرفت حق و حقیقت بر اساس شرح التعرف
«اسماعیل بن محمد مستملی بخاری»

مهدی دهباشی*

چکیده:

در این مقاله سعی شده است تا در مورد معرفت‌شناسی عرفانی که به عنوان بخشی از مباحث شناخت‌شناسی تلقی می‌گردد باب جدیدی برای علاقه‌مندان و پژوهشگران مفتوح گردد. بنابر نظر نویسنده معرفت‌شناسی عرفانی خود بخشی از فلسفه زبانی، معناشناسی و زبان‌شناسی رمزی است. واژه علم و معرفت و متعلقات آن دو به معنای خاص، متمایز از یکدیگر می‌باشند. نویسنده برای نمونه، در این مقاله براساس یکی از مهمترین متون عرفانی یعنی شرح‌التعرف برای تأیید نظر خود در باب وجوه معرفت حق و حقیقت به اجمال تحلیلی به عمل آورده تا ثابت کند که نه تنها معرفت متعلق خاص خود را می‌طلبد بلکه شناخت عرفانی نیز نسبت به متعلقات مختلف و همچنین نسبت به مراتب کمال وجودی عارف سالک متفاوت و ذو مراتب خواهد بود اگرچه متعلق آن حق و یا حقیقت باشد. مراتب معرفت از جهت صاحب معرفت و متعلق آن تدوین اصطلاحات خاصی را به

دنبال داشته که در معرفت‌شناسی غیرعرفانی چنین وسعتی در بسط واژه‌های شناخت ملاحظه نمی‌گردد.

مقدمه

همان‌طور که هر دانشی معرفت‌شناسی (Epistemology) خاصی را می‌طلبد و از مهمترین بخش مسایل هر علم آگاهی از مراتب و درجات آن علم می‌باشد. عرفان نیز معرفت‌شناسی خاص خود را دارد، به گونه‌ای که می‌توان باب جدیدی در فلسفه ربانی و معناشناسی عرفانی باز نمود و آنرا برای علاقه‌مندان و متخصصان این مسایل که کمتر در محافل فلسفی و زبان‌شناسی و معناشناسی به آن توجه خاص شده مورد بررسی و تحلیل قرار داد.

ما در این گفتار ابتدا از نظر معناشناسی به تحلیل معنای واژه معرفت و تفاوت آن با واژه علم می‌پردازیم و جایگاه هر یک را براساس منابع عرفانی اصیل تعیین می‌نماییم و سپس به تفاوت دقیق و ظریفی که در تعبیر معرفت حق و معرفت حقیقت پنهان است می‌پردازیم. تا در پرتو این تحلیل به دقت نظر و ظرافت معناشناسی و معرفت‌شناسی عرفان اهل معرفت پی ببریم، به امید اینکه این گفتار زمینه‌ای برای تحقیقات بعدی گردد.

گرچه واژه معرفت و واژه علم هر دو بر شناخت دلالت دارد و در فارسی می‌توان آن دو را به ترتیب به بینش و دانش تعبیر کرد ولی هر یک بنابر متعلق خاص خود از نظر معنا متفاوت است. در قرآن مشتقات هر دو واژه در آیات متعدد آمده که برای نمونه آیه‌ی را در مورد هر یک ذکر می‌کنیم:

- و اذا سمعوا ما انزل الی الرسول تری اعینهم تفیض من الدمع مما عرفوا من الحق^(۱)

- والذین آتیناهم الکتاب یعلمون انه منزل من ربک بالحق^(۲)
قلمرو اطلاق علم نسبت به قلمرو معرفت وسیع‌تر است، گرچه ممکن است در ابتدا هر دو واژه معنای نزدیک به هم داشته‌اند در هر حال معنای مشترک آنها شناخت و

- Kelabagi v. v. v. b. Ibrahim

f Mustamli

- Hasevi Hase Abdullah

- Konevi Ala eldin

التعرف لمذهب أهل التصوف

للشيخ أبي بكر محمد بن إبراهيم البخاري المعروف بالكلاباذي المتوفى سنة ٣٨٠ هـ .
(الأعلام ٥ : ٢٩٥) كتاب مختصر اعتنى به المشايخ وقالوا : لولا التعرف لما عرف التصوف ، وأوله الحمائم للمحتجب بكبريائه الخ (كشف الظنون : ٤١٩ ، متحف الجزائر ٩٠٦ ، وبودليانا ١ : ٢٥٣ ، وجاريت ٢١١٧ ، ودار الله ٩٥٠) ونسخ أخرى انظر (بروكلمان ٢ : ٤٧٤) طبع باستانبول سنة ١٣٢١ هـ بهامش إحياء علوم الدين ومصر سنة ١٣٥٣ هـ بتحقيق أريري و سنة ١٣٨٠ هـ بتحقيق عبد الحليم محمود .

علاء الدين أبو الحسن علي بن إسماعيل بن يوسف القونوي المتوفى سنة ٧٢٩ هـ (تاريخ ابن الوردي ٢ : ٢٩١ ، والدرر الكامنة ٣ : ٩٣ ، وبغية الوعاة ٢ : ١٤٩ ، طبعة محيي الدين وطبقات الأسنوي ٢ : ٣٣٤ ، وطبقات ابن قاضي شهبة ٢ : ٢٧٢ ، وطبقات الشافعي للسيكي ١٠ : ١٣٢ ط الطناجي) .

— حسن التصرف في شرح التعرف قال في

كشف الظنون : ٤٢٠ وهو شرح بالقول
أوله : أما بعد حمداً لله تعالى على جزيل
أفضاله الخ سنة ٩٠٧ هـ في ٢٧٣ ورقة
بأوقاف بغداد برقم ٤٧٦٤ .

— حسن التصرف في شرح التعرف للمؤلف
كذا في كشف الظنون : ٤٢٠ وسيأتي
للقونوي بنفس العنوان .

إسماعيل بن محمد بن عبد الله المستملي المتوفى
سنة ٤٣٤ هـ (كشف الظنون : ٤٢٠) .

— شرح التعرف

(كشف الظنون : ٤٢٠) .

شيخ الإسلام أبو إسماعيل عبد الله بن محمد بن
علي الأنصاري الهروي المتوفى سنة ٤٨١ هـ
(طبقات الحنابلة للفيراء : ٤٠٠ ، وشذرات
الذهب ٣ : ٣٦٥ ، وكحالة ٦ : ١٣٣) .
— شرح التعرف لمذهب أهل التصوف .

عبد الله محمد الحبشي ، جامع الشروح والحواشي ، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروخة في التراث
الإسلامي و بيان شروحه) ، الجزء الأول ، 1425/2004 ابو ظبي ، ص . 604
İSAM 130564.

علي رضا قره بلوط، معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات
استانبول و أناتولي، الجزء الأول، [y.y.,t.y.]، ISAM 141806

s. 318-319. 04. NISAN 2006

المستملی
0956 - إسماعيل بن محمد بن عبد الله أبو إبراهيم

المستملی البخاري الصوفي المفسر المعروف بالمستملی

المتوفى 1043/434

(أنظر : كشف الظنون 420 ؛ البغدادي هدية العارفين

210/1 ؛ كحالة معجم المؤلفين 292/2)

من تصانيفه :

1 - نور المریدین وفضیحة المدعیین فی شرح التعرف
لمذهب أهل التصوف للكلاباذي (ف)

جار الله أفندي رقم 1027 ورقة 607 ، 666 هـ فليج

علي رقم 591 ، 714 هـ آمايه رقم 664 (720)

جزء 1 ورقة 249 ، 567 هـ أمانت خزينه سبي رقم

1273 ورقة 522 ، 1028 هـ نشر مختصر هذا الشرح

في طهران 1349 وفي لكو 1912 ؛

2 - مختصر شرح التعرف لمذهب أهل التصوف (ف)

قوليه يوسف آغا رقم 5467 ورقة 207 ، 616 هـ

شهيد علي رقم 1231 ورقة 611 ، 951 هـ رقم

1447 ورقة 289 ، 847 هـ جامعة استانبول رقم

3317 ورقة 161 ، 1334 هـ خراججي أوغلي

تصوف رقم 32 ورقة 293 ؛

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

21 Ocak 2016

- 1099 WEISWEILER, Max. The office of the *mustamlī* in Arabic scholarship. *Education and learning in the early Islamic world*. Ed. Claude Gilliot. Farnham: Ashgate, 2012, (Formation of the Classical Islamic World, 43), pp. 173-210. Originally published as *Das Amt des Mustamlī in der arabischen Wissenschaft in Oriens*, 4 (1951), 27-57.

Müstemli
132711

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

21 Ocak 2016

- 1828 MALLAH, Majd Yaser al-. *In the shadows of the master: al-Mutanabbi's legacy and the quest for the center in Fatimid and Andalusian poetry*. Highclere: Berkshire Academic Press, 2012. 147 pp.

Mütenebbi
132784